

NUTQ USLUBINING XUSUSIYATLARI

Kaliknazarova Shahzoda Begisbay qizi

Nukus davlat pedagogika institutining Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11372522>

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutq uslubining o'ziga xos xususiyatlari muhokama qilinadi. Uslub nutq tushunchasidir va uni faqat til tizimidan tashqariga chiqish, nutq vazifalari va muloqot sohasi kabi tildan tashqari holatlarni hisobga olgan holda aniqlash mumkin. Talabalar har bir funktsional uslubning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishlari uchun ularni uslublarning ekstralingvistik asoslari bilan tanishtirish kerak, ular muloqot holatining modeli shaklida taqdim etilishi mumkin.

Kalit so'zlar: nutq, so'zlashuv, kitobiy, qarama-qarshilik, dialog, monolog.

CHARACTERISTICS OF SPEECH STYLE

Abstract. This article discusses the specific features of speech style. Style is a discourse concept, and it can only be defined by taking into account extra-linguistic situations, such as going beyond the language system, speech tasks and the field of communication. In order for students to understand the specific features of each functional style, they should be introduced to the extralinguistic foundations of styles, which can be presented in the form of a model of a communication situation.

Key words: speech, colloquialism, bibliography, confrontation, dialogue, monologue.

ХАРАКТЕРИСТИКИ СТИЛЯ РЕЧИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются специфические особенности речевого стиля. Стиль — дискурсивное понятие, и определить его можно только с учетом экстралингвистических ситуаций, таких как выход за пределы языковой системы, речевых задач и сферы общения. Для того чтобы студенты поняли особенности каждого функционального стиля, их следует познакомить с экстралингвистическими основами стилей, которые можно представить в виде модели ситуации общения.

Ключевые слова: речь, разговорная речь, библиография, противостояние, диалог, монолог.

Talabalarni nutqning stilistik tabaqalanishi bilan tanishtirish nutqning eng qarama-qarshi turlarini farqlashdan boshlanadi. Bular, shak-shubhasiz, nutqning o'zagi so'zlashuv uslubi bo'lgan so'zlashuv tipi va boshqa barcha uslublarni (ilmiy, rasmiy ish, publitsistik, badiiy) birlashtirgan qarama-qarshi kitobli nutq turidir. Bu farq bir necha omillarga asoslanadi, asosiysi aloqa sohalaridir. Shaxsiy ong sohasi - kundalik hayot va u bilan bog'liq bo'lgan norasmiy, samimiy muhit ijtimoiy ong sohalari hamroh bo'lgan rasmiyatchilik bilan kitob uslublarini oziqlantiradi;

Tilning kommunikativ funktsiyasidagi farq ham sezilarli. Suhbat uslubi uchun etakchi funktsiya kitob uslublari uchun aloqa funktsiyasi, etakchi funktsiya xabar funktsiyasidir.

Bu ikki farq mazmunning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Suhbat uslubi kundalik, oddiy mavzular, nutqning past mazmuni va tushunchalar bilan emas, balki g'oyalar bilan ishlash bilan tavsiflanadi. Bu so'zlashuv uslubidagi so'zlarni tanlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq: nutq ob'ektlari noaniq, noaniq, taxminan ko'rsatilgan. Kitob uslublarida nomlashda

aniqlikka qarama-qarshi istak bor: atamalar, bir ma'noli so'zlar va so'zlarning bevosita ma'nolari ustunlik qiladi.

Nutqning funktsional uslublari (so'zlashuv uslubi - kitob uslublari) ichidagi bu asosiy bo'linish so'zlarning mavjud stilistik farqlanishi bilan qo'llab-quvvatlanadi.

Og'zaki nutq va kitob nutqi o'rtasidagi farqlar, asosan, og'zaki yoki yozma nutq shakli bilan belgilanadi. Garchi barcha funktsional uslublar nutqning bir va boshqa shaklida amalga oshirilishi mumkin bo'lsa-da, turli uslublarda bu amalga oshirish ehtimoli har xil. Barcha kitob uslublari uchun ko'pincha yozma nutq shakli qo'llaniladi, suhbat uslubi uchun esa og'zaki. Nutqning odatiy shakli funktsional uslubning tuzilishida o'z izini qoldiradi. To'g'ridan-to'g'ri (og'zaki) muloqotda intonatsiya, yuz ifodalari, imo-ishoralalar va ma'lumotni uzatishning boshqa qo'shimcha usullari muhim rol o'ynaydi. Til vositalarining tejamkorlik qonuni kuchga kiradi, shuning uchun suhbat uslubida to'liq bo'lmagan gaplarning ko'pligi. Aksincha, muloqot paytida to'g'ridan-to'g'ri aloqaning yo'qligi (nutqning yozma shakli) va buning natijasida qo'shimcha ma'lumot kanallarining etishmasligi odamni nutqning kitob uslublari to'liq tuzilmalarga murojaat qilishga majbur qiladi.

Suhbat uslubi kitob uslubidan suhbat uslubining asosini dialog, kitob uslublari asosini esa monolog nutq tashkil etishi bilan ham ajralib turadi. L. V. Shcherba nutqning bu ikki turining xususiyatlariga e'tibor qaratib, ularni o'zlashtirishdagi qiyinchilik darajasi bo'yicha bu nutqning mutlaqo boshqa turlari ekanligini ta'kidlaydi. "Muloqot mohiyatan mulohazalar zanjiri. Monolog so'z shaklida ifodalangan, allaqachon uyushgan fikrlar tizimidir.. Har bir monolog o'zining go'daklik davridagi adabiy asardir. Monologni o'rgatish kerakligi bejiz emas. Madaniyatsiz muhitda u yoki bu adabiy iste'dodga ega bo'lgan bir nechta odam monologga qodir: ko'pchilik hech narsani izchil aytib bera olmaydi.

Suhbat uslubi - og'zaki dialogik shaklda - bu bolalar maktabdan oldin ham amaliy tarzda o'zlashtirgan barcha funktsional uslublarning yagonaidir. Og'zaki dialogik nutqni o'rgatish ona tili uchun tegishli vazifa emas. Rus bolalariga og'zaki va yozma monolog nutqi, turli funktsional uslublar, ayniqsa, bolalar maktabgacha umuman o'zlashtirmaydigan kitob uslublari ko'nikmalarini singdirish kerak. Binobarin, birinchi farqlash - nutq turlarining qarama-qarshiligini kiritishda biz nutqning nutq turidan ma'lum bo'lgan kitob turining stilistik navlaridan boshlashimiz kerak. Kitob uslublari orasida eng keskin qarama-qarshilik, bir tomondan, badiiy va boshqa tomondan, ilmiy va rasmiy biznesdir. Ularning orasidagi farqlar, asosan, tilning funktsiyalaridagi farqlarga borib taqaladi. Fan va ish yuritish tili muloqot vazifasini bajaradi; u faqat til – belgi vazifasini bajaradi. Badiiy asar tili nafaqat muloqot vositasi, balki odamlarga ta'sir qilish vositasidir.

Olim o'z kuzatishlarini tushunchalar, abstraktlar, rassom konkret obraz orqali, ifodali detallarni mohirona tanlash orqali umumlashtiradi. Birinchisi nutq predmeti haqida ma'lumot beradi, ikkinchisi shu mavzuni ko'rsatadi, chizadi, tasvirlaydi. Siz faqat ko'rinadigan va aniq narsalarni ko'rsatishingiz va chizishingiz mumkin. Demak, o'ziga xoslik talabi badiiy uslubning asosiy xususiyatidir. "Obyektivlik - bu tasvirning zaruriy sifati", deb yozgan edi V. V. Vinogradov.

Shuning uchun, badiiy asar matnida "jo'xori dondan yaxshi, qo'rg'on qushdan ko'ra mos keladi". Biroq, "badiiy so'zning haqiqiy ma'nosi hech qachon uning tom ma'nosi bilan chegaralanmaydi". Yaxshi so'z ustasi hech qachon oydin kechani to'g'ridan-to'g'ri tasvirlamaydi.

U uning tasviri uchun bir nechta zarbalar va ifodali tafsilotlarni tanlaydi va ularning yordami bilan ko'rinadigan tasvirni, rasmni yaratadi.

Badiiy nutqning yetakchi uslubiy xususiyati sifatida tasvir haqida gapirganda, “so‘zdagi tasvir”, ya’ni so‘zlarning majoziy ma’nolari va “so‘z orqali tasvir” o‘rtasidagi farqni ajratib ko‘rsatish kerak. Birinchisi ko‘proq tilshunoslikka, ikkinchisi adabiy tanqidga ko‘proq moyil bo‘ladi. Lekin ularning ikkalasigina badiiy uslub yaratadi.

Demak, badiiy va ilmiy uslublarni farqlash uchun quyidagi qarama-qarshiliklar muhim ahamiyatga ega: 1) konkretlik – mavhumlik; 2) tasviriylik - tasvirning etishmasligi; 3) sub’ektivlik - ob’ektivlik; 4) emotsionallik - emotsionallikning yo‘qligi.

Bu qarama-qarshiliklar, har qanday nazariya kabi, ishlarning haqiqiy holatini biroz qo‘pol qiladi. Masalan, ilmiy uslubda majoziylik kontrendikatsiyaga ega emas, olimlar ko‘pincha taqqoslashga murojaat qilishadi, ba’zi bir fikrni ayniqsa yorqin ifodalashga harakat qilishadi. Xuddi shunday ilmiy matnlarda ham muallifning nutq predmetiga subyektiv munosabatini ifodalovchi ko‘plab nutqiy elementlarga duch kelamiz. Biroq, bu ma’lum bir uslub uchun tasvir va sub’ektivlikni muhim qilmaydi. Ilmiy matnlarda tasviriylik va subyektivlik bu uslubning tabiati tufayli emas, balki shunga qaramay mumkin.

Maktab amaliyotida bu qarama-qarshilik juda qonuniydir, chunki uslublarning aniq tavsifisiz ular haqida aniq tasavvur hosil qilib bo‘lmaydi, o‘quvchilar ongida ushbu uslublarning o‘ziga xos xususiyatlarini birlashtirish mumkin emas. lingvistik tushunchalarning shakllanishida muqarrar bo‘lgan abstraktsiyalar faqat ma’lum tendentsiyalar shaklida namoyon bo‘ladi. Maktab amaliyotidagi ilmiy ishbilarmonlik nutqi ob’ekt, hodisa, hayvonning biznes tavsifini, shuningdek, masalan, otryadning yig‘ilishi qanday o‘tganligi, kampaniyaga tayyorgarlik qanday ketayotgani va hokazolar haqidagi hisobot kabi biznes hikoyasini o‘z ichiga oladi. Dastlabki tanishish bosqichida tushuncha ilmiy - ishbilarmonlik nutqi “tasviriylik yo‘qligi”, “hissiylik yo‘qligi” asosida badiiy uslub va “aniqlik” asosida ikki tomonlama qarama-qarshi qo‘yish yo‘li bilan shakllanadi. ”, “rasmiylik”. Nutqni ajratishning keyingi bosqichi ilmiy va ishbilarmonlik nutqi fonida rasmiy biznes uslubini ta’kidlash bilan bog‘liq.

Ilmiy va rasmiy ish nutqi o‘xshashdir, chunki ular xabarning umumiy lingvistik funksiyasiga asoslanadi. Ular umumiy vazifani bajaradilar, ularning maqsadi o‘quvchiga (tinglovchiga) atrofda haqiqat haqida aniq ma’lumot berishdir. Ularning orasidagi farqlar yaqin, ammo baribir farq qiladigan aloqa sohalari bilan bog‘liq: ilmiy uslub insonning ilmiy faoliyati bilan, rasmiy biznes ijtimoiy bilan bog‘liq.

Funksional uslublar bilan tanishish bosqichida o‘rganish kerak bo‘lgan oxirgi narsa bu jurnalistik uslubdir. Bu murakkab, ko‘p o‘lchovli nutq birligi; u turli funksional uslublarning xususiyatlarini organik ravishda birlashtiradi: ilmiy, rasmiy biznes, badiiy, so‘zlashuv. Shuning uchun ham publitsistik uslub kontseptsiyasini shakllantirishda doimo qiyoslab turishi kerak bo‘lgan boshqa barcha funksional uslublarning yetakchi stilistik xususiyatlarini o‘zlashtirgandan keyingina jurnalistik uslub ustida ishlashni boshlash mantiqan to‘g‘ri keladi. Jurnalistikaning o‘ziga xosligi uslubning ko‘p funksiyaliligi bilan izohlanadi. U badiiy uslub kabi nafaqat xabar vazifasi, balki ta’sir vazifasi bilan ham, o‘zining ikki ko‘rinishida his-tuyg‘ularga ta’sir qilish va irodaga ta’sir qilish bilan tavsiflanadi. Ta’sirni oluvchi - umumiy ijtimoiy-siyosiy manfaatlar bilan birlashgan omma (jurnalistik uslubi xizmat qiladigan ijtimoiy ong sohasi, ma’lumki, jamoat

hayoti, siyosat). Jurnalistikaning vazifasi ko'pchilikning ijtimoiy ahamiyatga ega muammolarga aniq, iloji bo'lsa, bir xil munosabatini shakllantirishdir. Umumiy fanga bo'lgan qiziqish jurnalistikani fanga o'xshash qiladi. "Mavhum - konkret" o'qda jurnalistik uslub ilmiy uslubning yonida joylashgan.

Natijada, publitsistikani badiiy uslubga yaqinlashtiradigan emotsionallik bu yerda o'ziga xos xususiyat kasb etadi: u o'ziga xos turdagi tuyg'ularni – ijtimoiy-siyosiy tuyg'ularni aks ettiradi. Shu sababli ritorik savollar, murojaatlar va boshqalarga moyillik paydo bo'ladi. Shunga qaramay, "emosionallik - hissiyotning yo'qligi" o'qi bo'yicha, jurnalistik uslub badiiy uslub bilan birgalikda rasmiy biznesdan ilmiy va qutbli qarama-qarshilikdan sezilarli masofada joylashgan bo'ladi. uslub. Boshqa tomondan, irodaga ta'sir etish va ommaga murojaat qilish funksiyasi uni rasmiy ishbilarmonlik uslubiga, buyruq va ko'rsatmalar tiliga yaqinlashtiradi. Jurnalistik va rasmiy ishbilarmonlik uslubiga xos bo'lgan klişe, til shablonlari, klishega moyillik shundan kelib chiqadi.

Va nihoyat, jurnalistika tomoshabinlar bilan bevosita muloqot qilish bilan ajralib turadi. Suhbat uslubi singari, publitsistik uslub ham ko'pincha nutqning og'zaki shaklida amalga oshiriladi. Nutq shakli va tinglovchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa bu ikki uslubni "dam olish - rasmiyatchilik" o'qi bo'yicha bir-biriga yaqinlashtiradi, ularni ilmiy va rasmiy-biznesga qarama-qarshi qo'yadi.

"Nutq uslubi" tushunchasi ustida ishlash xususiyatlari nutq tushunchasining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Nutq tushunchasini ochish uchun til chegarasidan chiqib, nutqiy vaziyatni tahlil qilish kerak. "Uslub - bu maqsad, vazifalar, vaziyat va muloqot doirasi va nutqning mazmunini hisobga olgan holda tushunilishi mumkin bo'lgan hodisa." Muayyan uslubdagi matn tahlil qilganda, talaba ushbu uslub doirasidagi muloqotning shartlari va maqsadlarini aniq tasavvur qilishi kerak. U matn qayerda va qanday maqsadda ishlatilishini bilishi kerak. Shundan kelib chiqib, u gapning shart va vazifalariga mos keladigan mazmunini tanlab oladi va bu mazmunni tegishli lingvistik shaklga kiritadi. Shuning uchun, uslublar haqida gapirishdan oldin, odatiy, stilistik jihatdan ahamiyatli muloqot holati nima ekanligini ko'rsatish kerak. Ushbu kontseptsiya ustida ishlash taxminan shu tarzda amalga oshirilishi mumkin.

REFERENCES

1. Shcherba L.V. Zamonaviy rus adabiy tili. "Tanlangan asarlar" kitobida, 1957 yil.
2. Vinogradov V.V. Stilistika. Poetik nutq nazariyasi, 1963 yil.
3. Vinokur G. O. Rus tili bo'yicha tanlangan asarlar, 1959 yil.
4. Kojina M. N. Rus tilining stilistikasi, 1977 yil.